

7 principů pro skutečně spravedlivou transformaci

rámec pro tvorbu politik a analýza
dosavadního procesu transforma-
ce v České republice

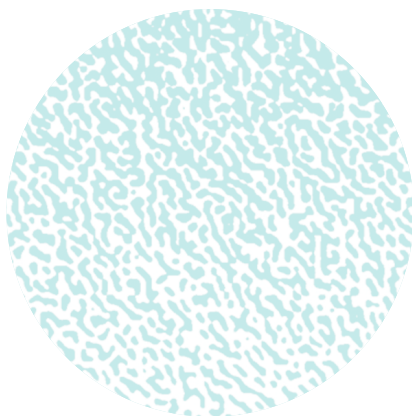

re→set

Platforma pro
sociálně-ekologickou
transformaci

Obsah

Shrnutí: jakou transformaci potřebujeme?	3
Víc než jen rozdělení jednoho fondu: spravedlivá transformace jako princip, proces a praxe	4
Různé významy spravedlivé transformace: od tlumení důsledků k cílené přeměně ekonomiky	6
Sedm principů pro skutečně spravedlivou transformaci	10
Ani spravedlivá, ani transformativní? Hodnocení dosavadního procesu prizmatem principů pro spravedlivou transformaci	12
Závěry a doporučení: skutečná transformace musí vycházet zdola	18
O Re-setu	21
Tiráž	21
Zdroje	22

Shrnutí: jakou transformaci potřebujeme?

Klimatická a ekologická krize je tady a její dopady můžeme pozorovat již dnes i v České republice. Narůstající teploty a jejich důsledky - jako stále častější extrémní počasí a z něj plynoucí narůstající ekonomická a společenská nestabilita - ohrožují bezpečí a kvalitu života nás všech i budoucích generací. S jejím řešením si nemůžeme dovolit otálet. Zásadní je, aby se velké změny, které nás čekají - jako útlum těžby a spalování uhlí a dalších fosilních paliv - udály s ohledem nejen k planetě, ale i k lidem.

Proto česká společnost potřebuje **spravedlivou transformaci**: tedy takovou proměnu ekonomiky směrem k udržitelnosti, která bude brát do úvahy hlas a potřeby všech a bude uskutečněna v zájmu kvality života běžných lidí, nikoli na jejich úkor. **Tuto proměnu bychom přitom neměli chápat úzce pouze jako otázku rozdělení jednoho evropského fondu, nýbrž jako součást širšího problému vytváření ekonomiky schopné naplňovat lidské potřeby v mezích naší planety.**

Jak toho dosáhnout? Tento dokument navrhuje jako rámec pro tvorbu politik i hodnocení dosavadní transformace **sedm principů**, vycházejících z domácích dat, zahraničních zkušeností a současně ze základních hodnot ekologické odpovědnosti, sociální spravedlnosti, a demokratické samosprávy. Skutečně spravedlivá transformace znamená:

1. Změnu odpovídající naléhavosti situace: aktivně snižovat emise a spotřebu
2. Skutečná, ne falešná řešení: vyhnout se prohlubování problémů

3. Peníze a energii pro lidi a regiony: podpořit dotčené oblasti a komunity
4. Práci a důstojnost pro všechny: zajistit stabilní a udržitelné lokální ekonomiky
5. Znečišťovatel platí: náklady transformace mají nést ti, kdo problémy způsobili a mohou si to dovolit
6. Narovnáni nerovností: podpora pro historicky sociálně a ekonomicky znevýhodněné regiony
7. Právo rozhodovat o svých životech: zapojit lidi do rozhodování na všech úrovních

V první části této analýzy shrnujeme různé významy pojmu spravedlivé transformace v kontrastu k zužování pojmu na proces čerpání prostředků ze stejnojmenného fondu. Pojem spravedlivé transformace můžeme chápat v trojím významu - jako princip, proces a praxi.

Následně představujeme principy pro spravedlivou transformaci, v jejichž formulaci jsme vycházeli jak ze zahraničních zdrojů a zkušeností (jako jsou principy formulované mezinárodními organizacemi, odborovými svazy či ekologickými hnutími), tak z vlastní několikaleté terénní práce na průzkumu a obhajobě potřeb formulovaných místními komunitami, s nimiž jsme na doporučeních pro spravedlivou transformaci v českých podmínkách spolupracovali.

V druhé části pak tyto principy aplikujeme jako kritérium při hodnocení naplňování zásad spravedlivé transformace v dosavadním procesu v České republice. Fond spravedlivé transformace Evropské unie

a na něj navazující operační program má pomoci financovat hladký a sociálně únosný přechod k bezuhlíkové transformaci ve vybraných regionech. S pomocí námi formulovaných principů si tak s odstupem několika let můžeme dovolit zhodnotit, jak dosavadní proces transformace dosud probíhá.

Na závěr zkoumáme rozpory obsažené v dnešních rozdílných výkladech pojmu spravedlivé transformace a formulujeme doporučení pro politiku a občanskou společnost.

Víc než jen rozdělení jednoho fondu: spravedlivá transformace jako princip, proces a praxe

Spravedlivá transformace se stala v posledních letech požadavkem a často skloňovaným pojmem v politice ekologických a odborových hnutí i dalších složek občanské společnosti po celém světě. "Spravedlivou transformací" se nyní také zaštiťuje stejnojmenný fond Evropské unie, a na něj navazující chystaný operační program, který má pomoci financovat hladký a sociálně únosný proces přechodu k bezuhlíkové transformaci ve vybraných regionech, jež mají být klimatickou politikou členských států i samotné unie dotčeny.

Důsledkem využívání tohoto pojmu velmi rozdílnými aktéry s rozličnými zájmy a představami, jež se do jejich pojetí promítají, je skutečnost, že význam pojmu spravedlivé transformace je poměrně neukotvený. V České republice, kde jej do veřejné debaty vnesla nejprve ekologická

hnutí a následně po roce 2019 také Evropská unie v souvislosti s výše zmíněným fondem, vzbuzuje pojem také značnou dávku nedůvěry. To je dané negativními zkušenostmi jednak s transformací v českých uhelných regionech v devadesátých letech, stejně jako s rozkrádáním a neúčelným vynakládáním dřívějších evropských dotačních programů.

Spravedlivá transformace jako pojem ovšem vychází celosvětově z dlouhé historie dialogu mezi ekologickými občanskými iniciativami a sociálním - zejména odborovým - hnutím a její význam tedy nelze zúžit na otázku rozdělení konkrétního fondu.¹ Také proto bychom se měli snažit udržet jeho význam otevřený jako prostor pro celospolečenskou debatu o směřování dnešních proměn ekonomiky, společnosti i našeho planetárního domova, jak se o to pokusíme v této analýze.

Z čeho principy pro spravedlivou transformaci vychází: domácí potřeby, zahraniční zkušenosti

Ve formulaci následujících principů jsme vycházeli z domácích i zahraničních empirických zkušeností.

Pro specifickou českou situaci jsme adaptovali zahraniční zdroje, a to včetně principů a směrnic pro spravedlivou transformaci formulovaných například Mezinárodní organizací práce,

mezinárodními odborovými svazy, ekologickými organizacemi a výzkumnými instituty, či občanskými iniciativami a sociálními hnutími.²

Současně jsme se v jejich přizpůsobení českým podmínkám orientovali podle potřeb a doporučení formulovaných místními iniciativami a občanskými organizacemi v českých uhelných regionech, na jejichž shromažďování jsme v posledních letech pracovali formou kulatých stolů a participativních analýz.³ Tyto jsme následně konfrontovali také s realitou připravovaného Plánu územní spravedlivé transformace (PSÚT) a Operačního programu Spravedlivá transformace (OPST).

Výsledkem je analytický rámec pro tvorbu a hodnocení politik spravedlivé transformace, který je šitý na míru českým podmínkám a využitelný pro politiku i občanskou společnost.

Pojem spravedlivé transformace můžeme z tohoto širokého hlediska chápat v trojím významu.

V první řadě je to obecný *princip*, který říká, že přechod k udržitelné ekonomice má být sociálně spravedlivý. Je to také proces, v jehož rámci odbory, vlády, samosprávy, lidé z dotčených regionů, občanské organizace a další instituce vytvářejí *spravedlivé společenské podmínky pro plynulý přechod od znečišťujícího způsobu výroby k udržitelné ekonomice*.⁴ A je to také taková praxe, která směřuje souběžně k aktivní nápravě ekologických škod i sociálních nerovností.

Rámec spravedlivé transformace tedy upozorňuje na úzkou souvislost mezi nerovnostmi, emisemi a dalšími formami

škod na ekosystémech: zjednodušeně řečeno ukazuje na to, že největší díl nadspotřeby fosilních paliv i dalších zdrojů připadá na vrub spotřeby nejbohatších, zatímco důsledky ekologické krize naopak dopadají nejhůře na chudé a zranitelné. Vychází tedy ze skutečnosti, že sociální a ekonomické nerovnosti a ekologická devastace jsou od sebe neoddělitelné a je třeba je řešit společně.⁵

Proto nakonec typicky také klade důraz na demokratičnost a inkluzivitu procesu transformace, a vede k požadavkům na to, aby do jeho plánování a důležitých rozhodnutí byli zahrnuti široké vrstvy lidí, zvláště pak komunity postižené znečištěním a ekologickými škodami či pracující ohrožení útlumem znečišťujících odvětví.

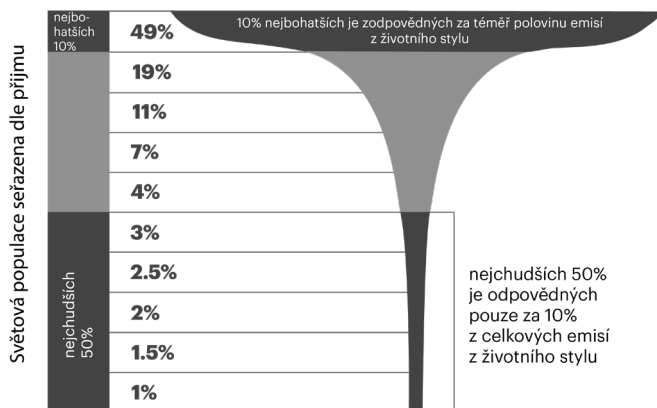

Fig 1: Ekologické škody a sociální nerovnosti jsou od sebe neoddělitelné. Drtivou většinu emisí, způsobujících klimatický rozvrat, je třeba přičíst na účet nejbohatším vrstvám světového obyvatelstva.⁶

Různé významy spravedlivé transformace: od tlumení důsledků k cílené přeměně ekonomiky

Jak vidíme, pojem spravedlivé transformace tedy vychází ze snahy spojit v sobě dosahování tří propojených hodnot:

- ekologické odpovědnosti,
- sociální spravedlnosti
- a demokratické samosprávy.

Z čeho principy pro spravedlivou transformaci vychází: základní hodnoty

Stejně jako celý rámec spravedlivé transformace vychází i naše principy ze tří základních hodnotových zásad. Ty definujeme takto:

1) ekologická zodpovědnost a péče, jimiž míníme potřebu chránit a pečovat o přírodní zdroje a ekosystémy, na nichž lidstvo existenčně závisí; nezatěžovat je více, než umožňuje jejich přirozenou obnovu a zajistit k nim rovný a dostatečný přístup všem, včetně budoucích generací,

2) sociální spravedlnost a rovnost, jimiž míníme potřebu zajistit, aby měli všichni dostatečný přístup ke zdrojům v míře nezbytné pro naplňování svých základních potřeb - jako jsou zejména výživa, bezpečí, domov, zdraví či vzdělání - a naopak nikdo svou nadspotřebou či přivlastňováním zdrojů neohrožoval přístup ostatních,

3) demokratická samospráva, již míníme právo lidí rozhodovat o podmínkách a okolnostech svých životů jako jednotlivci i společně a to na úrovni, na níž rozhodnutí náleží - podle zásady, že každý, koho se rozhodnutí týká, má rovné právo se na něm podílet.

Tyto hodnoty se mohou dostávat do vzájemných napětí, ve skutečnosti jsou ale obtížně realizovatelné jedna bez druhé: Přístup k základním potřebám nelze realizovat bez základny zdravých ekosystémů poskytujících dostatek zdrojů pro lidský život. Ekologické zodpovědnosti a péče o ekosystémy je přitom obtížné dosáhnout, nebude-li všem v dostatečné míře zajištěn přístup k základním lidským potřebám, protože je to právě relativní nedostatek, často daný nerovností v přístupu ke zdrojům, co pohání ekonomickou expanzi. A uvedení obou zásad do praxe není dlouhodobě možné bez podílu lidí na správě zdrojů a na rozhodnutích o jejich využívání.⁷

Seřazení těchto hodnot tak nemá vyjadřovat hierarchii, jsou ve skutečnosti propojené do jednotného celku. To platí i pro níže uvedené principy, jež lze stejně dobře seřadit z opačného konce a postavit tak na první místo potřebu demokracie a samosprávy na různých úrovních společenství, jež lidé obývají - od místních komunit přes regiony a země až po planetu jako celek.

Celosvětově je přitom pojem spravedlivé transformace poznamenán vnitřním pnutím, k němuž se vrátíme v závěru. Na jedné straně ho lze chápat jako čistě "defenzivní" projekt tlumení sociálních důsledků odklonu od neudržitelné výroby či přímo jeho oddalování. To je pojetí, které v praxi zastávají některé odborové svazy, které se tak ale vystavují kritice, že nedostatečně rychlý odklon od destruktivní ekonomické aktivity je v praxi nespravedlivý k těm, kdo doplácí na její důsledky - a skutečně spravedlivá transformace tak musí být především rychlá.

Na straně druhé může být propagována - jako je tomu v jejím současném dominantním "Evropském" pojetí - jako

konsenzuální, společný projekt zaměstnanců, zaměstnavatelů a státu, v jehož rámci se podaří dosáhnout udržitelnější a spravedlivější ekonomiky prostřednictvím "zeleného" a "inkluzivního" ekonomického růstu.⁸ Toto pojetí ovšem zase naráží na kritiku - podloženou dosavadní empirickou evidencí⁹ - že "zelený růst" je z ekologického hlediska oxymoron a nelze jej dosáhnout.¹⁰ V bohatých státech v posledních desetiletích navíc ekonomický rozvoj nerovnosti prohlubuje, nikoli tlumí.¹¹ Na praktické potíže navíc naráží takto chápáná transformace tam, kde přechod k zelené ekonomice není ziskový a jeho realizaci tak nelze čekat od soukromého kapitálu.¹²

Fig. 2: Ekonomický růst zůstává v celosvětovém měřítku ekologicky neudržitelný. V bohatých státech navíc již dnes nepřispívá ke zlepšování kvality života a často je naopak kontraproduktivní.¹³

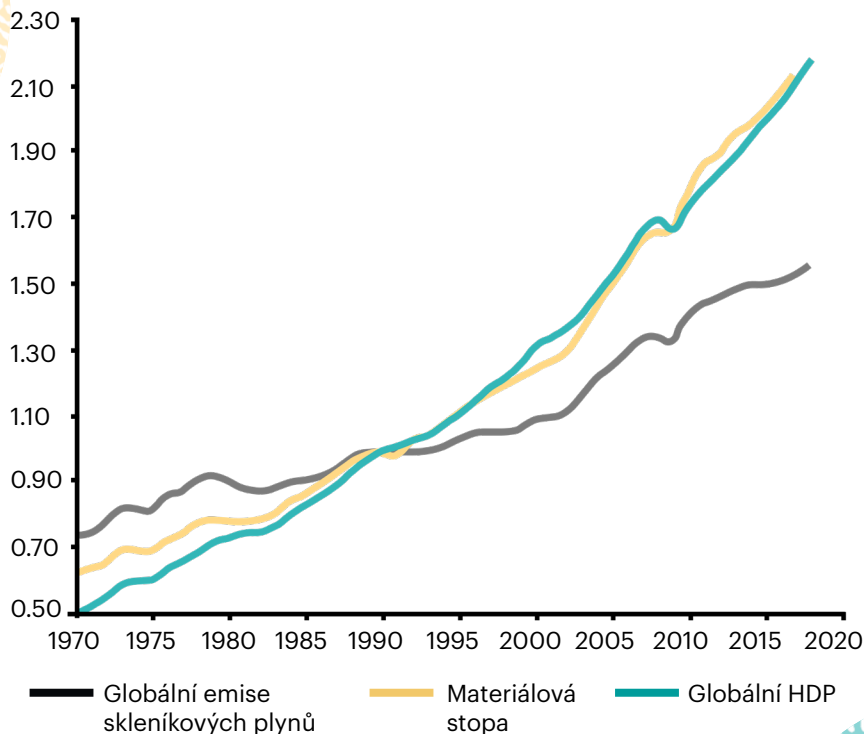
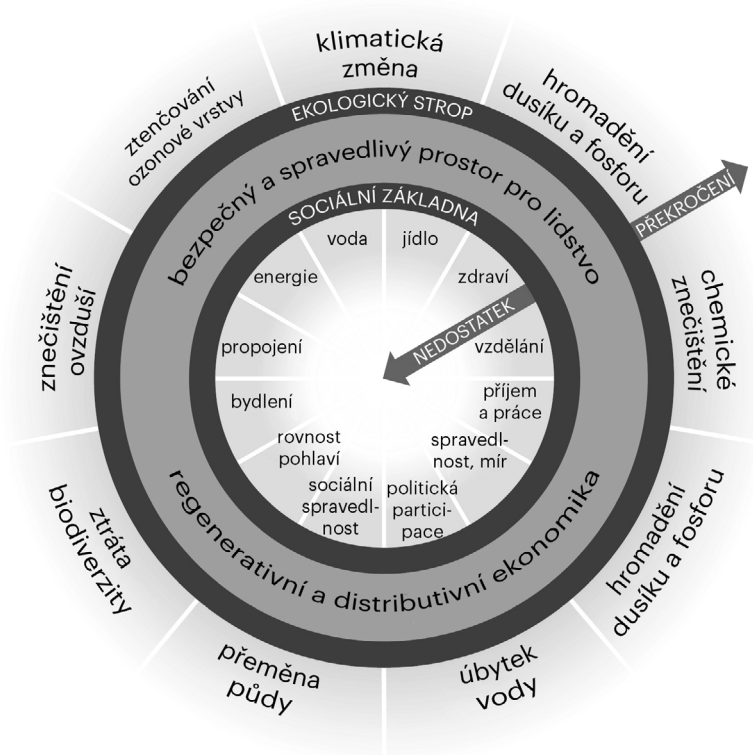

Fig. 3: Místo neomezeného ekonomického růstu potřebujeme v 21. století sledovat naplňování lidských potřeb v možnostech planety. Pomoci nám může model ekonomické "koblihy" - či "záchranného kruhu" - britské ekonomky Kate Raworth. V něm nahrazuje HDP řada indikátorů vymezujících "základnu" sociálních práv a "strop" ekologických mezí.¹⁴

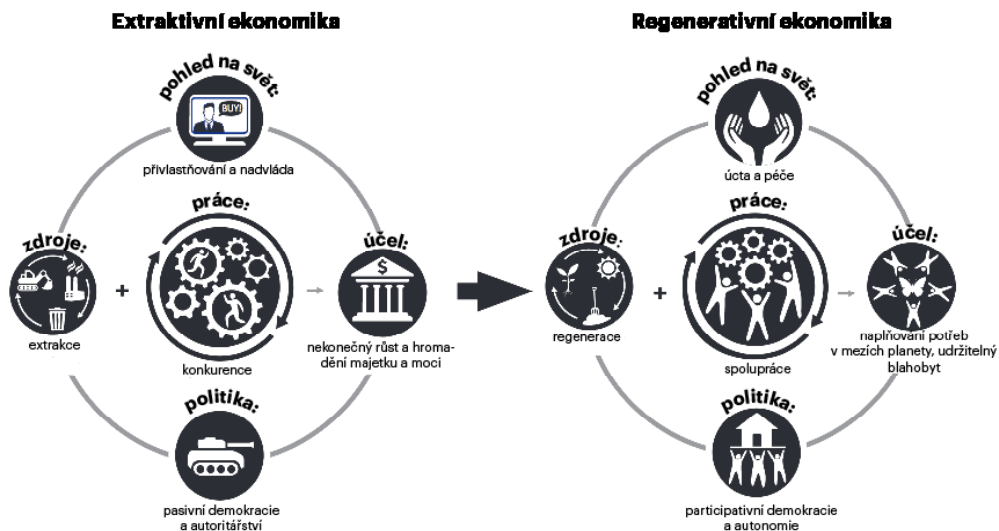
Zdroj: Kate Raworth, 2017, *Ekonomie koblihy: sedm způsobů ekonomického myšlení* pro 21. století. Přeložili Jan Baláž a Vendula Bittner. V Praze: Družstevní nakladatelství Idea, 2020. ISBN 978-80-907775-1-4.

Nakonec, ve svém širokém a důsledném pojetí - k němuž se hlásí také autoři této analýzy - může být spravedlivá transformace chápána jako širší, celospolečenská sociálně-ekologická transformace, která usiluje o naplňování lidských potřeb v planetárních mezích (tedy transformaci, jejíž konkrétní podobu v Českých podmínkách se pokusila naznačit například iniciativa Nová dohoda). To z tohoto hlediska do značné míry znamená nutnost překonat ekonomické vztahy, v nichž jsou potřeby lidí a ekosystémů upozaděny v zájmu

úzce pojaté finanční rentability.¹⁵

Spravedlivá transformace je tu tedy chápána jako rozvinutí takových vztahů, ve kterých jsou naopak finanční kritéria podřízena kritériím sociálním a ekologickým. Transformace je chápána jako přechod od ekonomiky extraktivní, založené na plnění zdrojů, konkurenci a nekonečné akumulaci, k ekonomice regenerativní, založené na obnově přírodních cyklů, spolupráci a naplňování potřeb v ekologických mezích.¹⁶

Fig 4: Vizualizace podle grafiku v CJA principles of just transition, s. 3
https://climatejusticealliance.org/wp-content/uploads/2018/06/CJA_JustTransition_Principles_final_hi-rez.pdf

Zdroj: adaptováno dle Climate Justice Alliance. Just Transition Principles.

Cestou k takové proměně pak má být posílení demokratické kontroly nad ekonomikou, uplatňované veřejnými institucemi od místních komunit až po státy a mezinárodní instituce. Sem spadají jak praktické mikro-ekonomické alternativy sledující principy sociální a solidární ekonomiky - jako různé formy družstevních či obecních podniků - tak návrhy na makroekonomickou transformaci k post-růstovému či nerůstovému systému.¹⁷

Bez ohledu na tyto nuance lze nakonec vysledovat řadu společných prvků, jež jsme v této analýze formulovali do sedmi základních principů: první z nich bere v potaz, že ústup od fosilních paliv - uhlí a následně i ropy a plynu - a přechod k obnovitelným zdrojům je nezbytný a je třeba jej uskutečnit dostatečně včas pro zachování stabilního klimatu. Druhý odmítá částečná či polovičatá - takzvaně "falešná" - řešení, která jen odsouvají problémy v čase a prostoru nebo řeší jedny ekologické problémy na úkor jiných.

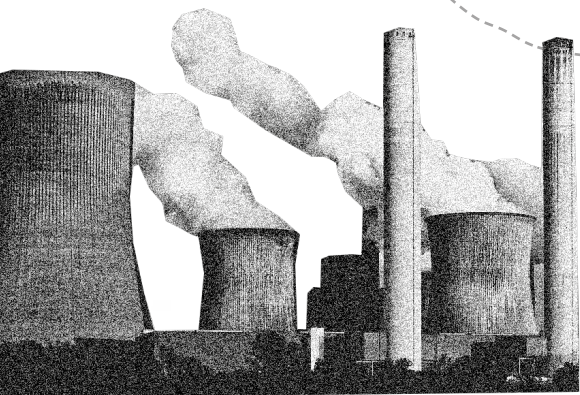
Následující čtveřice principů se týká průběhu transformace a jejích sociálních důsledků. Zdůrazňuje, že transformace musí být podmíněna podporou pro komunity a regiony, historicky postižené závislostí na extraktivní výrobě, a že ji potřebujeme plánovat tak, aby tyto pomohla překonávat historické nerovnosti a řešit jiné problémy, jimž společnost čelí. Volá po spravedlivé rozložení nákladů na transformaci, která by neměla dopadat na obvyčejné lidi v podobě zvyšování cen či ztráty zaměstnání - a platit by za ni měli naopak ti, kdo mají největší podíl na znečištění a jiných ekologických škodách a ti, kdo si to nejvíc mohou dovolit.

Protože by se měla naopak stát příležitostí ke zlepšení kvality života pro opomíjené či historicky vykořisťované skupiny obyvatel a regiony, měla by - a to je poslední princip - probíhat maximálně demokraticky a zapojovat do rozhodování co nejširší spektrum veřejnosti od lokální až po mezinárodní úroveň.

Sedm principů pro skutečně spravedlivou transformaci

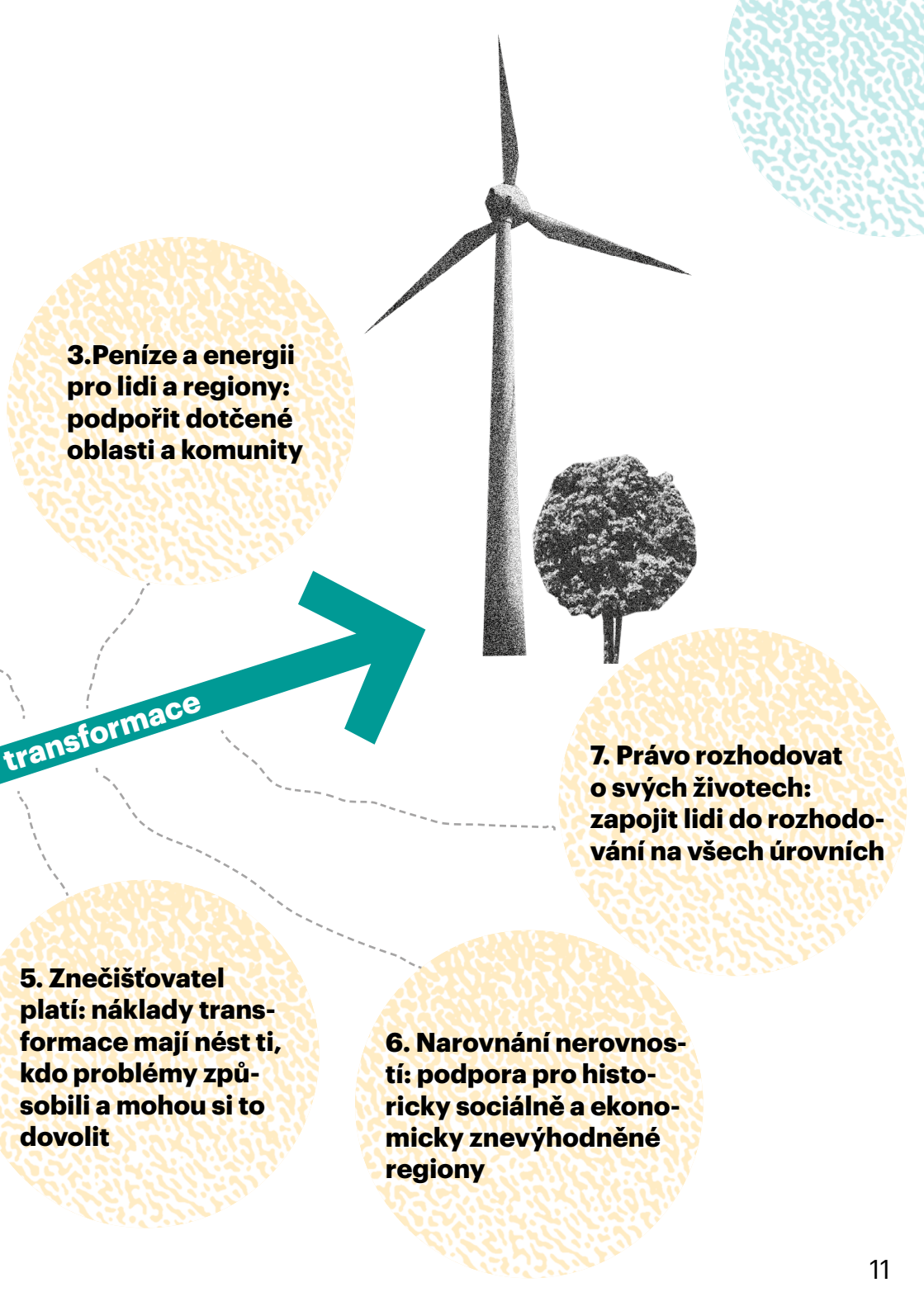
1. Změna odpovídající naléhavosti situace: aktivně snižovat emise a spotřebu

2. Skutečná, ne falešná řešení: vyhnout se prohlubování problémů

spravedlivá

4. Práci a důstojnost pro všechny: zajistit stabilní a udržitelné lokální ekonomiky

**3. Peníze a energii
pro lidi a regiony:
podpořit dotčené
oblasti a komunity**

transformace

**7. Právo rozhodovat
o svých životech:
zapojit lidi do rozhod-
ování na všech úrovních**

**5. Znečišťovatel
platí: náklady trans-
formace mají nést ti,
kdo problémy způ-
sobili a mohou si to
dovolit**

**6. Narovnání nerovnos-
tí: podpora pro histo-
ricky sociálně a ekono-
micky znevýhodněné
regiony**

Ani spravedlivá, ani transformativní? Hodnocení dosavadního procesu prizmatem principů pro spravedlivou transformaci

Rok 2019 představoval v celosvětovém měřítku moment ekologického "prozření": fakta o kritickém a zhoršujícím se stavu ekosystémů držících lidstvo při životě, před nimiž vědci a vědkyně varovali celá desetiletí, pronikla také díky stále patrnějším důsledkům extrémního počasí a protestním hnutím stávkujících studentů a studentek do centra veřejné debaty.¹⁸

Na to Evropská komise zareagovala a na sklonku roku představila plán Zelené dohody pro Evropu. Plán obsahuje sérii opatření, která by měla snížit emise do roku 2030 o 55% a do poloviny století na nulu.¹⁹ Evropská unie by tak měla dosáhnout cílů o čtyři roky dříve schválené Pařížské dohody a udržet oteplování planety pod mezí 1,5 stupně Celsia. Komise současně stanovila, že transformace ekonomiky směrem k udržitelnosti by měla být spravedlivá. Za tímto účelem přišla se záměrem vytvořit tematický fond a na něj navázaný operační program.

Česká republika na tyto cíle přistoupila: schválila v roce 2015 Pařížskou dohodu a následně i Zelenou dohodu pro Evropu. S pomocí námi formulovaných principů si tak s odstupem několika let můžeme dovolit zhodnotit, jak dosavadní proces transformace navazující na oba klíčové dokumenty dosud probíhá a ilustrovat tak klíčové problémy a prostory pro zlepšení. Hodnocení přitom nemá vystavovat vysvědčení konkrétní vládě - jež se od schválení Pařížské dohody vystřídalý čty-

ři - nýbrž ilustrativně České republiky jako celku.

1. Změna odpovídající naléhavosti situace: aktivně snižovat emise a spotřebu

Skutečně spravedlivá transformace by měla dbát na potřeby a zájmy lidí, jichž se dotkne. Stejně tak ale musí respektovat potřebu rychlé proměny naší ekonomiky a řešit příčiny ekologické krize v souladu s doporučeními vědců a zájmy lidí postižených klimatickou a ekologickou krizí již dnes, u nás i ve světě.

To znamená vycházet v plánování transformace z nejlepších dostupných vědeckých poznatků a jednat v souladu s cíli Pařížské dohody udržet oteplování planety pod hranicí 1,5 stupně Celsia. Klimatická krize přitom není jediný ekologický problém - je jen jedním z aspektů širší ekologické krize, kdy lidstvo překračuje i další planetární hranice.²⁰ Je tedy třeba řešit také ostatní, stejně nebezpečné ekologické problémy, především rozpad ekosystémů daný nadspotřebou zdrojů. Také spotřebu materiálů je zapotřebí včas a dostatečně snížit.

Česká republika dnes ovšem nesnižuje emise dostatečně rychle. Podle propočtů by při aktuálním směřování překročila svůj uhlíkový rozpočet pro dodržení Pařížské dohody cca 2,5x.²¹ Že tak porušuje práva svých občanů i své mezinárodní závazky nedávno stvrdil v reakci na takzvanou Kli-

matickou žalobu skupiny českých občanek a občanů Městský soud v Praze.

Česká republika si jménem aktuální vlády sice oficiálně vytyčila cíl skončit s těžbou a spalováním uhlí do roku 2033. Tento cíl ale dosud nebyl proměněn v konkrétní plán uzavírání uhelných zdrojů a strategické dokumenty jako je Plán územní spravedlivé transformace (PSÚT) dosud u některých z nich připouštějí možnost provozu i po tomto datu. Plán ústupu od fosilních paliv tak dosud není dostatečně koherentní a chybí mu konkrétní opatření a milníky.²²

Česká republika, ani Evropská unie jako celek, dosud nemá závazné cíle pro spotřebu dalších zdrojů - zejména materiální stopy - navzdory tomu, že spotřeba unie již nyní překračuje planetární meze cca dvakrát.²³ Právě těžba zdrojů je přitom zodpovědná za 90% úbytku biodiverzity - tj. vymírání druhů - jež ohrožuje integritu planetárního ekosystému a přežití lidstva stejně závažně jako klimatická krize.²⁴

2. Skutečná, ne falešná řešení: vyhnout se prohlubování problémů

Prvním předpokladem řešení problému je přestat jej prohlubovat. Skutečně spravedlivá transformace by se tak měla vyhnout dalším investicím do technologií prohlubujících závislost na neudržitelných formách spotřeby, ať už jde o technologie založené přímo na fosilních palivech, nebo technologie prohlubující jiné ekologické problémy (například biopaliva ohrožující biodiverzitu).

To znamená například zastavit investice do těžby a spalování fosilních paliv, zejména nepodporovat žádné projekty, které by vedly ke zvýšení emisí, z fondů určených na transformaci. Stejně tak to znamená podporovat z veřejných prostředků jen ty podniky, jejichž obchodní

strategie je v souladu s klimatickými cíli a plánují skončit s uhlím nejpozději do roku 2033 - transformační úsilí by nemělo pomáhat držet nad vodou podniky, které jdou proti jeho cíli.

Stejně tak je nakonec potřeba zajistit, že řešení klimatické krize nebudou prohlubovat nadspotřebu jiných zdrojů a tím i jiné ekologické problémy, jako je úbytek biodiverzity a vymírání druhů. Je třeba stanovit závazné cíle pro snížení materiálové stopy a zajistit, aby přechod k čisté energii nevedl k jejich překračování.²⁵

Česká republika však ve své energetické strategii - zejména v teplárenství, ale i v elektroenergetice - počítá s náhradou uhlí především fosilním plynem. Hrozí, že tato strategie povede k tzv. "uzamčení" českého energetického systému do závislosti na fosilním plynu. Protože ten je emisně jen o málo méně nebezpečný než uhlí, může tato strategie kvůli životnosti plynové infrastruktury ohrozit dlouhodobé cíle snižování emisí.²⁶

Česká republika rovněž v plánech jako je PSÚT nevyklučuje podporu velkých znečišťovatelů z transformačních fondů jako je Fond spravedlivé transformace a to navzdory tomu, že velké energetické firmy jako je ČEZ, Sev.en Energy či EPH nemají dosud schválené dekarbonizační plány v souladu s cíli Evropské unie, ani českým cílem skončit s uhlím do roku 2033.

Absence cíle pro snížení materiálové spotřeby a snaha o dekarbonizaci dnešní spotřeby energie místo výraznějšího důrazu na její snižování navíc vede k reálnému riziku, že dekarbonizace se bude odehrávat ekologicky kontraproduktivním způsobem: takovým, který naopak prohloubí nadspotřebu zdrojů potřebných pro přechod k obnovitelným technologiím (jako jsou kovy) a na to návazné problémy jako je úbytek biodiverzity a vymírání druhů.²⁷

3. Peníze a energii pro lidi a regiony: podpořit dotčené oblasti a komunity

Skutečně spravedlivá transformace se musí dít ve prospěch dnes ekonomicky znevýhodněných lidí a regionů. Plánovat je třeba tak, aby restrukturalizace ekonomiky vedla k narovnání narůstajících nerovností mezi lidmi a regiony. Peníze na transformaci se musí dostat k těm, kdo je potřebují, a nesmí skončit jen v rukou velkých firem.

To znamená podporovat z transformačních fondů v první řadě malé a střední podniky či obce a až na druhém místě velké korporace a kraje. K tomu je zapotřebí minimalizovat byrokratickou zátěž a naopak zavést administrativní podporu pro drobné a střední žadatele o dotační podporu, aby o peníze nezvládali žádat jen velcí aktéři, kteří si mohou náročnou přípravu finančně a kapacitně dovolit.²⁸ Stejně tak je potřeba nastavit štedrou podporu pro komunitní zdroje energie v rukou obcí nebo místních malých a středních podniků či družstev, jejichž výnosy tak zůstanou v regionech a podpoří místní ekonomiku.

Český plán spravedlivé transformace aktuálně místo toho plánuje rozdělovat prostředky z Fondu spravedlivé transformace - určené původně pro podporu "malých a středních podniků" - v první řadě na velké, takzvané "strategické projekty". Ty byly vybrány kvapně a netransparentně (během měsíční lhůty a na základě několika stran vágních podkladů). Proces nedoprovázela žádná smysluplná příležitost k participaci široké veřejnosti, skrze níž by se do stanovených priorit mohly promítnout potřeby obyvatel uhelných krajů. Na místě jsou tak pochybnosti o tom, zda peníze doputují tam, kde jsou potřeba, a zda podpora pro místní ekonomiky bude dostatečná, aby se zvládly s útlumem uhlí vyrovnat.

Český operační program spravedlivé transformace aktuálně rovněž nepočítá s vyhrazením peněz na participaci a zapojování lidí do rozvoje projektů pro spravedlivou transformaci zdola. Hrozí tak, že menším aktérům a obcím se nebude dostávat dostatečná administrativní podpora při žádání o prostředky, a že do toho, jak se peníze utratí, nebudou moci promluvit. Právě nedostatek informovanosti, transparentnosti a participace na rozhodování je přitom třeba považovat za jednu z příčin nízké ochoty a schopnosti o dotace žádat (takzvané absorpční kapacity), již pak v argumentaci kruhem krajské úřady ospravedlňují rozdělování peněz velkým hráčům.

Česká republika rovněž dosud nenastavila legislativní podmínky, ani dotační příležitosti tak, aby umožnila smysluplné využití potenciálu komunitních zdrojů energie v rukou obcí, místních malých a středních podniků či družstev. Podpora pro obnovitelné zdroje naopak může směřovat i dnešním velkým znečišťovatelům jako je Tykačova Sev.en Energy, kteří dnes výdělky z regionu odsávají do schránek firem v daňových rájích.²⁹ Hrozí tak, že prostředky na transformaci nezůstanou v místních ekonomikách, nýbrž dále podpoří ekonomickou závislost regionů na extraktivních aktérech.

4. Práci a důstojnost pro všechny: zajistit stabilní a udržitelné lokální ekonomiky

Ani spravedlivá, ani transformativní? Hodnocení dosavadního procesu prizmatem principů pro spravedlivou transformaci. Skutečně spravedlivá transformace nesmí způsobovat nezaměstnanost, nejistotu či pád do nedůstojných životních podmínek. Naopak by měla v historicky opomíjených, ekologicky vykořisťovaných regionech - jako jsou ty uhelné - vytvářet kvalitní a dobře placená pracovní místa

pro všechny, kdo je budou potřebovat. A to zejména v odvětvích, v nichž dnes lidé chybí.

To znamená například zajistit výsluhové příspěvky a další podpůrné programy pro lidi, kteří ztratí zaměstnání v utlumovaných sektorech. Investovat do lidí štedrou podporou smysluplných, dlouhodobých rekvalifikačních programů či celoživotního vzdělávání. Na místě není podporovat montovny a “práci pro práci”, ale smysluplná, ekologicky udržitelná a důstojně placená pracovní místa v oblastech, které proměňující se regiony skutečně potřebují. Je třeba podpořit sektory zásadní pro kvalitu života a udržitelnost, jako jsou řemesla, regionální energetika nebo veřejné služby typu vzdělávání a zdravotnictví, jejichž standard v regionech dnes vinou podfinancování a špatných pracovních podmínek hluboce zaostává za zbytkem republiky.³⁰

Česká republika v tuto chvíli zavedla výsluhové příspěvky pro horníky z dolů, jež čeká útlum. Stejná podpora se však dosud netýká zaměstnanců elektráren a tepláren. Pracující v uhelné energetice si rovněž stěžují na nedostatečnou nabídku smysluplných příležitostí pro rekvalifikaci.³¹

Řada strategických projektů v plánu spravedlivé transformace také počítá s vytvářením pracovních míst v podnicích, kde lze pochybovat jak o jejich udržitelnosti (těžba lithia na cínovci), tak o smysluplnosti a dobrých podmínkách vznikající práce (takzvaná gigafactory je reálně montovnou na baterie do elektromobilů, v níž nelze čekat, že by se pracovní podmínky jakkoli výrazně lišily od dnešních závodů na jiné automobilové součástky). Jakým způsobem mají peníze z transformačních projektů doputovat do odvětví a ekonomických aktivit, po nichž je v regionech skutečně poptávka - jako jsou řemesla či za zbytkem republiky zaostávající

veřejné služby - dnes není jasné.

5. Znečišťovatel platí: náklady transformace mají nést ti, kdo problémy způsobili a mohou si to dovolit

Skutečně spravedlivá transformace nesmí dopadnout na základní potřeby obyčejných lidí. Její náklady by měli nést primárně největší znečišťovatelé a ti, kteří si mohou dovolit se omezit, aniž by je to ohrozilo na životě a důstojnosti. Nabízí se snižovat emise na prvním místě tam, kde to postihne luxusní nadspotřebu, nikoli obživu běžného člověka.

To znamená distribuovat náklady na transformaci tak, aby nedopadla na běžné spotřebitele, ale na největší znečišťovatele, například formou “uhlíkové dividendy”. Znamená to také zavést opatření proti rostoucím cenám energií (jako sociální tarify na energii), která zajistí, že snižování emisí neohrozí základní potřeby nižších a středních vrstev. Podobně je třeba zpřístupnit obnovitelné technologie a úspory energie těm, kdo je nejvíc potřebují - domácnostem ohroženým energetickou chudobou - například prostřednictvím omezení či zrušení finanční spoluúčasti jako podmínky pro čerpání dotací pro nízkopříjmové žadatele.

Nakonec je předpokladem spravedlivého rozdělení nákladů také odmítnout kompenzace ušlých zisků pro majitele fosilních provozů, kteří se sami rozhodli nerespektovat klimatické cíle. Stejně tak není na místě financovat z transformačních fondů rekultivace po těžbě, za jejichž úhradu jsou ze zákona zodpovědní těžaři.

Česká republika dnes řeší energetickou chudobu a problém distribuce nákladů na transformaci dosud nedostatečně. Teprve se připravují základní podmínky jako je definice zranitelného zákazníka, u nějž nedostatečný přístup k energii ohrožuje

naplňování základních potřeb. Chybí sociální tarify a další opatření, která by zajistila právo na energii všem. Aktuální dočasné "úsporné tarify" jsou problematické: tím, že slevy vypočítávají čistě na základě spotřeby, hrozí, že minou nejpotřebnější. Ti mají totiž často spotřebu neúměrně vysokou, protože jsou nuceni žít v energeticky zcela nevyhovujících objektech.³² Nevhodně nastavené podmínky pro spoluúčast nadále vylučují z přístupu k obnovitelným a úsporným technologiím ty, kdo je potřebují nejvíce.

Nakonec hrozí, že princip "znečišťovatel platí" nebude naplněn ani v případě nápravy škod po těžbě: například Tykačova Sev.en Energy doposud dluží státu více než dvě miliardy na vázané účty pro rekultivaci. Prosadila si odklad jejich splacení z letoška až na rok 2033, zatímco plánuje žádat o prostředky z Fondu spravedlivé transformace na podnikatelské aktivity v oblasti obnovitelných zdrojů právě na územích zničených těžbou. Princip "znečišťovatel platí" není dostatečně zohledněn ani v připravovaném plánu transformace. Může se tak stát, že na "transformaci" budou vydělávat ti, kdo dosud ani nesplatili dluh za devastaci, kvůli níž je transformace nutná.³³

6. Narovnání nerovností: podpora pro historicky sociálně a ekonomicky znevýhodněné regiony

Skutečně spravedlivá transformace by měla pomoci narovnávat historické sociální a ekonomické nerovnosti a křivdy a pomáhat vytvářet soudržnější a spravedlivější společnost. Těžební regiony a komunity historicky spojené s těžbou a zpracováním fosilních paliv v minulosti dotovaly rozvoj zbytku republiky za cenu problémů, jimž čelí dodnes. Zbytek společnosti tak má vůči nim ekologický dluh. Spravedlivá transformace je příležitostí jej napravit.

To znamená, že je potřeba nasměrovat investice do historicky znevýhodněných regionů a komunit s cílem pomoci jim rozvíjet udržitelnou lokální ekonomiku. Jen tak lze napravit nerovnosti mezi regiony (centrem a periferií) v úrovni veřejných služeb, ekonomických příležitostí a kvality života. Tyto investice je třeba vnímat nejen jako investice do budoucnosti, ale také jako kompenzace a odškodnění pro obce a bývalé zaměstnance uhelných společností, kteří byli nejprve zasaženi těžbou a následně také rapidním propouštěním po roce 1989.³⁴

V tomto kontextu je na místě poznamenat, že nelze očekávat, že prostředky z Fondu spravedlivé transformace mohou být pro překonání letitých sociálních nerovností mezi regiony dostačující. Lze naopak tvrdit, že míra redistribuce musí být výraznější a podpořená z domácích zdrojů. Tak či onak je třeba usilovat o nasměrování zdrojů do lokálních ekonomik, energetických úspor či obnovitelných zdrojů (například formou zmiňovaných obecních či družstevních podniků). To pomůže vytvářenou hodnotu udržet a multiplikovat v místní ekonomice - namísto toho, aby byla vyváděna do zahraničních sídel vzdálených vlastníků, tak jako dnes.

Tuto zásadu je přitom nakonec třeba uplatnit nejen na domácí, ale také na mezinárodní úrovni: státy, které jsou jádrem dnešní globální ekonomiky, zbohatly mimo jiné prostřednictvím neúměrného zatěžování globálního ekosystému vedlejšími produkty industrializace (jako jsou i uhlíkové emise), stejně jako prostřednictvím odsávání prostředků, práce a zdrojů ze zemí obývaných většinou světového obyvatelstva (což jsou dynamiky, z nichž historicky těžila i Česká republika).³⁵

Je na místě, aby také tato "globální menšina" nejbohatších začala tento ekologický dluh splácet a podpořila země globální většiny ve svěbytném vývoji směrem k na-

plňování vlastních potřeb. Česká republika namísto toho zůstává ve financování rozvojové spolupráce hluboko pod průměrem Evropské unie a daleko za svým mezinárodním závazkem vynakládat na ni 0,7 národního důchodu (vynakládá jen 0,13), a rovněž do Zeleného klimatického fondu, určeného pro podporu adaptace chudých států na nové klimatické podmínky, v tuto chvíli nepřispívá.

7. Právo rozhodovat o svých životech: zapojit lidi do rozhodování na všech úrovních

Skutečně spravedlivá transformace se nesmí dít na základě rozhodování "o nás bez nás" a za zavřenými dveřmi. Musí odpovídat na potřeby a zájmy lidí, jichž se bude týkat. Stát a kraje musí mnohem lépe než doposud komunikovat, že se změna chystá a jakým způsobem se lidé do jejího plánování mohou zapojit.

To znamená zajistit, že se o procesech spravedlivé transformace regionů či sektorů ekonomiky lidé včas dozvědí a budou chápat proč a jak se transformace chystá. Budou vědět, jak se do procesů mohou zapojit a budou k tomu mít smysluplné příležitosti. Nakonec je zásadní tyto potřeby a zájmy respektovat a implementovat do následných opatření.

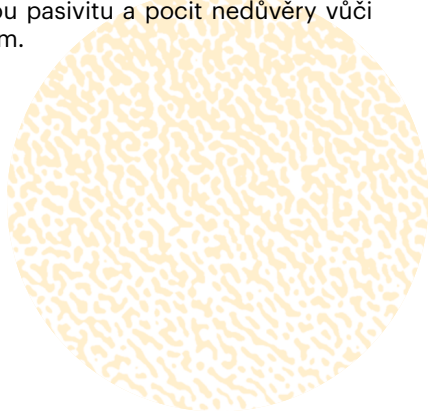
Pro účinnou participaci je také třeba vyhradit dostatečné prostředky z veřejných zdrojů a zajistit transparentní rozhodování o nakládání s prostředky. Nelze dopustit korupční rozkrádání veřejných peněz, jaké známe z minulosti.

Česká republika v tuto chvíli přistupuje k transformaci v tomto směru zcela převráceně. Bez dostatečného rozmyslu a skutečně participativního procesu řeší, jak utratit peníze, namísto toho, aby se vytvořil společný plán a teprve na jeho základě se rozdělovaly dostupné prostředky.

Místo toho, aby se v plánování vycházelo zdola - od obecní a komunitní úrovně, od skutečného naslouchání nejširší veřejnosti a jejím potřebám - se více než polovina dostupných prostředků z Fondu spravedlivé transformace rozdělila předběžně za zavřenými dveřmi na základě netransparentního a narychlo připraveného procesu. Z něj vzešly takzvané "strategické projekty", které ale paradoxně žádnou společnou koherentní strategii nesledují.

Krátce před plánovaným otevřením výzvy pro podávání projektů do operačního programu spravedlivé transformace nebyla významná část obyvatel uhelných regionů ani informována, že se transformace chystá. V operačním programu - tak jak je nyní připravován - navíc chybí prostředky na projekty participace, které by tento nedostatek napravovaly. S takto netransparentním procesem se pojí také korupční rizika.

Hrozí tak, že vynaložené prostředky se minou s potřebami lidí a proces "spravedlivé transformace" v tomto provedení jen prohloubí odcizení lidí od veřejné správy, politickou pasivitu a pocit nedůvěry vůči institucím.

Závěry a doporučení: skutečná transformace musí vycházet zdola

Analýza dosavadního procesu ukazuje, že prozatím uskutečňované změny ve struktuře české ekonomiky nejsou vzhledem k rozsahu ekologických krizí a sociálních problémů ani dostatečně spravedlivé ani dostatečně transformativní. Své cíle tak v tuto chvíli mímí.

Česká republika v tuto chvíli nesnižuje emise a další formy neudržitelné spotřeby dostatečně rychle na to, aby udělala svůj férový díl pro návrat globální ekonomiky do ekologických mezí. Její ekonomická politika v sociální oblasti současně nedává záruky, že se tento přechod podaří uskutečnit způsobem, který náklady na transformaci rozdělí férově a naopak bude pomáhat k překonávání historických nerovností.

Lze předpokládat, že řada těchto selhání souvisí se snahou smířit v procesu transformace nesmiřitelné zájmy a perspektivy: jak ziskovost energetických firem a dalších velkých korporací a jejich investorů, tak potřeby a zájmy pracujících a širší společnosti, tak stabilitu ekosystémů a potřebu včasného návratu do mezí ekologické udržitelnosti.

Tato představa "transformace bez poražených" je však v mnoha případech z různých hledisek iluzorní. A je to právě upřednostňování hlediska ekonomického zisku a růstu nad jinými kritérii, co dnešní sociální a ekologické problémy prohlubuje.

Příklady lze najít jak na globální, tak na místní úrovni. Z dosavadních dat například vyplývá, že stoupající emise skleníkových plynů se nedaří od křivky economic-

kého růstu oddělit dostatečně rychle, aby to stačilo k zadržení oteplování pod limity schválenými v Pařížské dohodě - nemluvě o spotřebě materiálů, která se od růstu neodděluje vůbec.³⁶

Podobně v rovině proměny uhelných regionů pod titulem "strategických projektů" dnes vítězí zájem investorů na "produktivě" investic v projektech jako je "gigafactory", nad potřebou pracovních míst, která by naplňovala místní potřeby, zajišťovala důstojné pracovní podmínky a v neposlední řadě neprohlubovala jiné ekologické problémy - jako to hrozí u nadimenzované individuální elektromobility.

Skutečně spravedlivá transformace je tak možná jen při dostatečném veřejném tlaku zdola na to, aby veřejný zájem - sociální a ekologická kritéria - v rozhodování převážil nad zájmy soukromými - kritérii úzce finančními. Pro občanské iniciativy, sociální hnutí i volební formace, které chtějí takový tlak vytvářet, formulujeme následující doporučení:

Tlačit všemi prostředky občanské angažovanosti na snižování emisí. Lidstvo prohrává závod s časem a okno příležitosti k řešení klimatické krize se zužuje. Skutečně spravedlivá transformace je rychlá adekvátně naléhavosti problému. Státy a byznys v zajištění dostatečně rychlé dekarbonizace v tuto chvíli hrubě selhávají. Místo snižování emisí často přicházejí s vágními přísliby budoucí "uhlíkové neutrality" a reálná politika nadále směřuje ke katastrofickým úrovním oteplení.³⁷ Je na místě, aby veřejnost i nadále tlačila na skutečné snižování emisí tady a teď prostřednictvím všech prostředků občanské

angažovanosti od žalob, petic a účasti ve volbách až po protesty, stávky či akce občanské neposlušnosti.

Usilovat spíše o post-růstové či ne-růstové transformační scénáře, než scénáře založené na zeleném růstu. Scénáře dekarbonizace založené na "zeleném růstu" a náhradě dnešní spotřeby fosilní energie energií z obnovitelných zdrojů neumožňují dostatečné a včasné snížení emisí a navíc hrozí, že prohloubí další ekologické krize - zejména vymírání druhů a rozpad ekosystémů - kvůli nadspotřebě materiálů pro obnovitelnou infrastrukturu.³⁸ Je třeba doplnit politiku technologické dekarbonizace a energetické účinnosti (efficiency)³⁹ také o politiky cíleného snižování a fěrovější redistribuce spotřeby (sufficiency) a sledovat spíše post-růstové či ne-růstové transformační scénáře, než scénáře založené na zeleném růstu.⁴⁰ To znamená měnit nejen technologie, ale sociální normy, například skrze odklon od individuální automobilové k veřejné dopravě, častější sdílení spotřebičů, nebo posun od živočišné směrem k více rostlinné stravě.⁴¹

Rozšiřovat prostor pro participaci zdo-la, zapojovat veřejnost do rozhodování a rozšiřovat moc sociálních hnutí a občanských iniciativ. Nemožnost účinné participace na rozhodování v dosavadním procesu transformace je třeba překonávat dvěma cestami: jednak organizováním tlaku na instituce veřejné správy zvenčí metodami občanských kampaní a rozšiřováním kapacity veřejnosti si podíl na rozhodování vymoci, jednak prosazováním institucionálně ukotvených inovativních metod participace na rozhodování do běžné praxe veřejné správy. Mezi participativní metody s velkým potenciálem mohou patřit občanská shromáždění, jež lze pořádat od sousedské přes obecní až po celostátní a celoevropskou úroveň.⁴²

Hájit v rámci transformace materiální potřeby širokých vrstev lidí - například právo na energii, dostupné bydlení, či důstojnou práci. Přestože dosud není dostatečně rychlá, transformace dnešní ekonomiky směrem k podobě méně závislé na fosilních palivech již probíhá. Má-li se odehrávat s podporou a v zájmu většiny veřejnosti, je nezbytné v ní mnohem více než doposud akcentovat sociální hledisko. Cílem přitom nemá být transformaci zpomalit, ale naopak ji urychlit tím, že se snížení emisí a spotřeby spojí s redistribucí a požadavky na zajištění základních životních potřeb všem. Nabízí se proto po vzoru sociálních hnutí a organizací v jiných zemích spojit prosazování transformace s kampaněmi za "právo na energii"⁴³, dostupné bydlení či důstojná pracovní místa v nových odvětvích.

Důsledněji řešit v přechodu k obnovitelné energii otázky vlastnictví, kontroly a ekonomické spravedlnosti. Solární panely a větrné turbíny vyrábí elektřinu bez emisí. Komu ale plyne z prodané elektřiny zisk závisí na tom, komu patří. Transformace nebude spravedlivá, stanou-li se z uhlobaronů baroni solární, kteří budou do daňových skrýší vysávat zisky tentokrát pro změnu z obnovitelné energie dotované státem. V zájmu narovnání historických nerovností a osvobození regionů i české energetiky jako celku z područí extraktivních firem je třeba prosazovat, aby veřejné investice podporovaly energetickou nezávislost regionů a obnovitelné zdroje ve veřejných rukou, tedy ve vlastnictví komunit a družstev, obcí a měst, nebo státu.⁴⁴

Hledat cesty, jak v transformaci více zvýhodnit solidární či alternativní ekonomiky, posilující ekonomickou stabilitu a nezávislost obcí a regionů. Cestou, jak dosahovat ekonomické nezávislosti na extraktivních aktérech mohou být nejen v energetice různé podoby takzvaných alternativních či "solidárních" ekonomik, do nichž spa-

dají družstva či obecní podniky. Protože nejsou závislé na vytváření zisku pro vzdálené vlastníky, mohou být takové ekonomické instituce v naplňování místních potřeb úspěšnější než běžné firmy. Má-li spravedlivá transformace lépe naplňovat místní potřeby, je třeba hledat cesty, jak v jejím rámci z veřejných prostředků takové obecní či družstevní podniky více podporovat.⁴⁵

Zahájit diskuzi o jiných formách zajišťování zaměstnanosti a ekonomické stability, než jsou investičních pobídky.

Běžná politika investičních pobídek pro soukromé investory v tuto chvíli nesměřuje k tomu, že by v rámci regionů dotčených útlumem uhlí dokázala vytvořit dostatek kvalitních pracovních míst uspokojujících místní potřeby. Je na místě zkoumat či testovat v uhelných regionech jiné koncepty ekonomického rozvoje, jako je například komunitní garance zaměstnanosti.⁴⁶ V té by veřejný sektor investoval do obecních "rozvojových družstev", která by garantovala propuštěným z uhelné energetiky práci na pozicích definovaných místní komunitou. Takový model řešení nezaměstnanosti byl testován ve Francii a detailní výpočty provedené v Polsku prokázaly jeho aplikovatelnost v tamních uhelných regionech.⁴⁷

O Re-setu

Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci je česká organizace, která výzkumem, vzděláváním a prací s veřejností podporuje snahy o udržitelnější a spravedlivější společnost. Promýšlíme a popularizujeme koncepty pro sociální, ekologickou a demokratickou ekonomiku, zkoumáme příčiny sociálních a ekologických problémů a hledáme řešení.

Podporujeme iniciativy zdola a spolupracujeme se sociálními hnutími, která usilují o dobrý život pro všechny v různých oblastech. Pomáháme lidem se organizovat a společně prosazovat své zájmy. Jsme součástí kampaně Europe Beyond Coal (Evropa bez uhlí) a v programu Klimatická spravedlnost výzkumem a organizováním podporujeme rychlý konec těžby a spalování uhlí i dalších fosilních paliv a přechod k nové energetice založené na decentralizovaných, demokraticky kontrolovaných obnovitelných zdrojích.

www.re-set.cz
info@re-set.cz

Tiráž

Report 7 principů pro skutečně spravedlivou transformaci. Rámec pro tvorbu politik a analýza dosavadního procesu transformace v České republice vydal Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci v červnu 2022. Vydání reportu finančně podpořila Open Society Initiative for Europe v rámci projektu *Podpora hnutí za spravedlivou transformaci a demokratizaci energetiky v České republice*.

Autor textu: Josef Patočka
Grafika: von Saten
Sazba: Kateřina Holá
Korektura: Josef Patočka
Fotografie: Nina Mik

ISBN: 978-80-908615-0-3

Chcete nám pomoci? Staňte se naším dárcem a podpořte nás svým příspěvkem na www.re-set.cz/daruj

Zdroje

- 1 Viz Re-set, 2020. Budoucnost po konci uhlí jako příležitost pro rozkvět regionů. Dostupné z: https://re-set.cz/downloads/re-set_budoucnost_po_konci_uhli.pdf
- 2 Mezinárodní organizace práce, 2018. Spravedlivá transformace k ekologicky udržitelným ekonomikám a společnostem pro všechny. Překlad Českomoravská konfederace odborových svazů, 2022. Dostupné z: https://ipodpora.odborny.info/dms/soubory/index?file=Ucební%20text%20-%20Spravedliva%20transformace_20220406075130.pdf; ITUC, 2009. Trade Unions and Climate Change. Equity, Justice & Solidarity in the Fight against Climate Change. Brussels: International Trade Union Confederation; ITUC, 2010. Resolution on Combating Climate Change through Sustainable Development and Just Transition. Dostupné z https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/2CO_10_Sustainable_development_and_Climate_Change_03-10-2.pdf; ITUC, 2015. Climate Justice: There Are No Jobs on a Dead Planet. Dostupné z: <https://www.ituc-csi.org/ituc-frontlines-briefing-climate?lang=en>; Stockholm Environmental Institute, 2020. Seven principles to realize a just transition to a low-carbon economy. Dostupné z: <https://cdn.sei.org/wp-content/uploads/2020/06/seven-principles-for-a-just-transition.pdf>; Climate Justice Alliance, Just Transition Principles. Dostupné z: https://climatejusticealliance.org/wp-content/uploads/2018/06/CJA_JustTransition_Principles_final_hi-rez.pdf; European Alliance for a Just Transition, 2022. A call to deliver a just transition to a social and sustainable Europe. Dostupné z: <https://alliancejusttransition.eu/wp-content/uploads/2022/04/EN-JOINT-DECLARATION-EUROPEAN-ALLIANCE.pdf>.
- 3 Re-set, 2021. Spravedlivá transformace očima místních lidí. Politická doporučení místních občanských iniciativ pro proměnu uhelných regionů. Dostupné z: https://re-set.cz/wp-content/uploads/2022/01/spravedlivka_finale_web.pdf
- 4 Gil, Begoña María-Tomé, 2013. Moving towards Eco-Unionism: Reflecting the Spanish Experience. In Nora Räthzel a David L. Uzzell (eds.) Trade Unions in the Green Economy: Working for the Environment. New York: Routledge, s. 80–93.
- 5 Oxfam, 2015. Extreme carbon inequality. Dostupné z: https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/mb-extreme-carbon-inequality-021215-en.pdf; Oxfam, 2020. Confronting carbon inequality. Dostupné z: <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621052/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>; Oswald, Yannick, Anne Owen a Julia K. Steinberger, 2020. Large inequality in international and intranational energy footprints between income groups and across consumption categories. Nat Energy 5, 231–239. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0579-8>
- 6 Oxfam, 2015.
- 7 Hickel, Jason, 2019. Degrowth: A Theory of Radical Abundance. Real World Economics Review, 87, s. 54–69; Ostrom, Ellinor, 1990. Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press. K definici základních hodnot pro sociální a ekologickou spravedlnost v kontextu debaty o transformaci ekonomiky směrem k “ne-růstu” viz Parrique, Timothé, 2020. Political Economy of Degrowth, 251–271.
- 8 Tento přístup se promítá také do politiky mezinárodních institucí jako je Organizace spojených národů, Světová Banka, OECD nebo Evropská unie. Pro reprezentativní příklad viz World Bank, 2012. Inclusive Green Growth: the Pathway to Sustainable Development. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6058/9780821395516.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- 9 Hickel, Jason a Giorgos Kallis, 2019. Is Green Growth Possible? New Political Economy. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>; European Environmental Agency, 2021. Growth without economic growth. Dostupné z: <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>
- 10 Parrique, Timothé et al., 2019. Decoupling debunked – Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability. European Environmental Bureau.

Dostupné z: <https://eeb.org/library/decoupling-debunked/>; Brand, Ulrich, 2012. Green Economy - the Next Oxymoron? No Lessons Learned from Failures of Implementing Sustainable Development. GAIA - Ecological Perspectives on Science and Society. Dostupné z: <https://doi.org/10.14512/gaia.21.1.9>

11 Tuto empiricky pozorovanou tendenci ekonomického růstu k prohlubování nerovnosti doložil nejpřesvědčivěji Thomas Piketty v Piketty, Thomas, 2015. Kapitál v 21. století. Praha: Universum.

12 Sweeny, John a Sean Treat, 2017. Energy Transition: Are we “Winning”? Trade Unions for Energy Democracy. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20210818045538/https://unionsforenergydemocracy.org/resources/tued-publications/tued-working-paper-9-energy-transition-are-we-winning/>; Sweeny, John a Sean Treat, 2020. Transition in Trouble? The Rise and Fall of “Community Energy” in Europe. Trade Unions for Energy Democracy. Dostupné z: <https://unionsforenergydemocracy.org/resources/tued-working-papers/tued-working-paper-13/>

13 European Environmental Agency, 2021.

14 Raworth, Kate. Ekonomie koblihy: sedm způsobů ekonomického myšlení pro 21. století. Praha: IDEA.

15 O'Neill, Daniel W. et al., 2018. A good life for all within planetary boundaries. Nature sustainability, 1/2, 88-95.; Viz také Re-set, 2022. Nová dohoda: program sociálně-ekologické transformace pro Českou republiku. Dostupné z: www.novadohoda.cz

16 Viz také Hickel, Jason, 2020. Less is More: How Degrowth will Save the World. Random House; Parrique, 2020.

17 Felli, Romain, 2014. An Alternative Socio-Ecological Strategy? International Trade Unions' Engagement with Climate Change. Review of International Political Economy, 21/2, 372-98.

18 Šlo zejména o zvláštní zprávu Mezivládního panelu pro změny klimatu o očekávaných důsledcích oteplení o 1,5 stupně Celsia, která ukázala, že dopady takového zvýšení teplot budou zřejmě mnohem horší, než se do té doby očekávalo. IPCC., 2018. Summary for Policymakers of IPCC Special Report on Global Warming of 1.5 o C Approved by Governments. International Panel on Climate Change. Dostupné z https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/11/pr_181008_P48_spm_en.pdf.

19 Viz například užitečné shrnutí chystaných opatření od Fakt o klimatu: <https://faktaoklimatu.cz/infografiky/fit-for-55-opatreni>

20 K planetárním mezím viz Steffen, Will et al. (2015) Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. Science 347/6223, s. 1259855.

21 Anderson, Kevin a Daniel Calverley, 2021. Quantifying the Implications of the Paris Agreement for the Czech Republic. Dostupné z: <https://www.klimazaloba.cz/wp-content/uploads/2021/03/Anderson-and-Calverley-Czech-budget-report-v3.-FINAL-Errata-020221.pdf>

22 V komentářích k návrhu Plánu spravedlivé územní transformace (PSÚT) a na něj navazujícího Operačního programu Spravedlivá transformace (OPST) vycházíme z vlastní analýzy těchto strategických dokumentů i jejich hodnocení ze strany Evropské komise. K tomuto hodnocení veřejně viz Polánek, Adam. Česká spravedlivá transformace je dotační fiasko. EU žádá změny. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/34130-zjisteni-dr-ceska-spravedлива-transformace-je-dotacni-fiasko-eu-zada-zmeny>

23 Bringezu, Stefan, 2015. “Possible Target Corridor for Sustainable Use of Global Material Resources.” Resources 4/1, 25-54. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/resources4010025>

24 UNEP, 2019. Global Resources Outlook. Dostupné z: <https://www.resourcepanel.org/reports/global-resources-outlook>

25 To je cíl, který od Evropské unie žádají také evropské ekologické organizace ve svém prohlášení k českému předsednictví. Viz Prohlášení občanských organizací k prioritám pro české předsednictví v Radě EU. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/34147-prohlase-ni-obcanskych-organizaci-k-prioritam-pro-ceske-predsednictvi-v-rade-eu>

26 Re-set, 2021. Fosilní plyn: most do klimatického kolapsu. Dostupné z: <https://re-set.cz/wp-content/uploads/2021/10/plyn-cesta-do-peklagg-2.pdf>

27 Friends of the Earth Europe, 2022. Climate crisis is the symptom, Overconsumption is the disease. Dostupné z: <https://overconsumption.friendsoftheearth.eu/>

28 Re-set, 2021. Transformace očima místních lidí.; Nedostatek takové podpory je jednou z příčin nízké schopnosti uhelných region jako je Ústecký kraj čerpat dotace z evropských

fondů, viz také CDE, 2019. Analýza veřejných finančních prostředků plynoucích do Ústeckého kraje. Dostupné z: <https://www.cde-org.cz/media/object/1549/analiza-financnich-prostredku-ustecky-kraj.pdf>

29 Hnutí DUHA a Greenpeace, 2020. Shrnutí analýzy výročních zpráv českých hnědouhelných společností. Dostupné z: https://www.hnutiduha.cz/sites/default/files/publikace/2020/04/shrnuti_analyzy_vz_hnedouhelných_společností_2009-2018_word.pdf

30 Re-set, 2021. Transformace očima místních lidí.

31 Český odborový svaz energetiků. Budoucnost zaměstnanců v uhelné energetice. Průzkum názorů. Dostupné z: http://www.cose.cz/dokumenty/PRUZKUM_NAZORU.pdf

32 Hnutí DUHA, 2022. Úsporný tarif nastavený jen dle spotřeby by nepomohl těm nejpotebnejším. Dostupné z: <https://hnutiduha.cz/aktualne/usporny-tarif-nastaveny-jen-dle-spotreby-nepomohl-tem-nejpotebnejším>

33 Patočka, Josef, 2021. Uhlobaronovo velmi pozdní odpoledne: jaké dnes zbývají Pavlu Tykačovi možnosti? Deník Referendum. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/32955-uhlobaronovo-velmi-pozdni-odpoledne-jake-dnes-zbyvaji-pavlu-tykacovi-moznosti>; Hnutí DUHA, 2022. "Levná" elektřina od Tykače je pro stát nevýhodná stejně jako virtuální peníze na rekultivace či emisní výjimky. Dostupné z: <https://hnutiduha.cz/aktualne/levna-elektrina-od-tykace-je-pro-stat-nevyhodna-stejne-jako-virtualni-penize-na-rekultivace>

34 K rozsahu narůstajících nerovností mezi regiony viz například Prokop, Daniel. Slepé skvrny. Brno: HOST.

35 Hickel, Jason et al., 2022. Imperialist appropriation in the world economy: Drain from the global South through unequal exchange, 1990–2015. Global Environmental Change, 73, 102467.

36 Hickel, Jason a Giorgos Kallis, 2019; EEA 2021.

37 Dyke, James; Robert Watson a Wolfgang Knorr, 2021. Climate scientists: concept of net zero is a dangerous trap. The Conversation. Dostupné z: <https://theconversation.com/climate-scientists-concept-of-net-zero-is-a-dangerous-trap-157368>

38 Friends of the Earth Europe, 2022.

39 Mastini, Riccardo et al., 2018. Sufficiency: Moving Beyond the Gospel of Eco-Efficiency. Friends of The Earth Europe. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.15070.87369>

40 Hickel, Jason et al., 2021. Urgent need for post-growth climate mitigation scenarios. Nat Energy, 6, 766–768.

41 Kuhnhen, Kai et al. 2020. A Societal Transformation Scenario for Staying Below 1.5°C. Heinrich Boell Stiftung. Dostupné z: <https://www.boell.de/en/2020/12/09/societal-transformation-scenario-staying-below-15degc>

42 Viz <https://citizensassemblies.org/>; nebo také Česká platforma pro občanská shromáždění: <https://www.facebook.com/Ob%C4%8Dansk%C3%A9-shrom%C3%A1%C5%BD%C4%9B-n%C3%AD-101310068868232/>

43 Viz například Evropská koalice za právo na energii: <https://righttoenergy.org/>

44 Příkladem takové úspěšné energetické politiky na úrovni města mohou být severočeské Litoměřice. Viz Čejková, Lucie, 2021. Litoměřice — město, od něž se může energetické politice učit celá republika. Deník Referendum. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/33514-litomerice---mesto-od-njz-se-muze-energeticke-politice-ucit-cela-republika>

45 Viz například Ekumenická Akademie, 2021. Budování sociální solidární ekonomiky. Dostupné z: https://epale.ec.europa.eu/system/files/2021-05/BUSSE_O5_CZ_final.pdf

46 Zygmuntowski, Jan J., Kirił Zach a Krzysztof Hejduk. European Job Guarantee: Tackling the Triple Crises Facing Post-COVID Europe. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3715344; Tato politika je v českém prostředí známá také jako "zaměstnavatel poslední instance". Viz například Červenka, Filip. Zaměstnavatel poslední instance. Diplomová práce: Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity.

47 Model komunitní garance zaměstnanosti byl ve Francii testován jako alternativa podpory v nezaměstnanosti v rámci projektu takzvaných "oblastí nulové dlouhodobé nezaměstnanosti", viz www.tzclld.fr; polská koncepce družstevní transformace uhelných regionů viz CoopTech Hub, 2022. Spółdzielcza transformacja: Operacjonalizacja sprawiedliwej transformacji dla regionów węglowych w Polsce. Dostupné z: <https://www.hub.coop/publikacja/spoldzielcza-transformacja-sprawiedliwa-transformacja-operacjonalizacja>

